

ЦИВІЛЬНЕ ТА СІМЕЙНЕ ПРАВО. ПРОБЛЕМИ ГОСПОДАРСЬКОГО ТА КОРПОРАТИВНОГО ПРАВА. ПИТАННЯ ЦИВІЛЬНОГО ТА ГОСПОДАРСЬКОГО СУДОЧИНСТВА

Борисов І. В.

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ ВИМОГИ ДО ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ ЯК СУБ'ЄКТІВ РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

УДК 346.21: 334.7:347.19

Ринок фінансових послуг належить до елементів фінансової системи держави, від стану якої залежить рівень стабільності та темпи розвитку національної економіки. Саме цей ринок закладає умови для формування, обміну та використання фінансових інструментів, й перш за все, грошових коштів.

У зв'язку зі змінами на роль та значення держави у регулюванні суспільного життя та функціонування економіки, на засади державної політики, на принципи, правила та напрямки діяльності у різних галузях та сегментах економічної системи, що відбулися за останні роки, на ринку фінансових послуг спостерігається не просто перегрупування суб'єктів цього ринку, відбувається зміна його складу: частина з них значно зменшила частку своєї «присутності» на ринку фінансових послуг, друга або взагалі пішла з нього, або, навпаки, почала посилювати свої позиції на ньому завдяки формуванню нових підходів до організаційної структури, моделі управління та пропозицій надання фінансових послуг.

Динамічність процесів, які останнім часом спостерігаються на ринку фінансових послуг, розширення та ускладнення фінансових відносин на ньому, зумовлюють необхідність комплексного та системного вивчення інституційної структури ринку, зокрема, правового статусу фінансових установ, які опосередковують його функціонування, тих економіко-правових вимог, які з метою по-

кращення загальної ситуації на цьому ринку, підвищення рівня транспарентності та прогнозованості його розвитку, держава висуває до діяльності фінансових установ.

Згідно з Законом України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12 липня 2001 р. № 2658 – III (надалі – Закон) до ринків фінансових послуг відносяться ринки банківських, страхових, інвестиційних послуг, операцій з цінними паперами та інші види ринків, що забезпечують обіг фінансових активів (п. 6. ч. 1 ст. 1). Основними критеріями, що покладені в основу класифікації сегментів фінансового ринку, є зміст економіко-правових відносин як суспільного явища на цьому ринку та спосіб реалізації основної функції цього ринку – забезпечення руху фінансових потоків як для перерозподілу фінансових та матеріальних активів у суспільстві, так і постійного обороту грошової маси [1; с. 102]. Кожен сегмент фінансового ринку, як підсистема економіко-правових відносин, реалізує свої функції через діяльність загальних та спеціальних суб'єктів, які утворюють його організаційно-інституційну правову основу.

Дослідження особливостей правового статусу та вимог до суб'єктів ринку фінансових послуг є одним із центральних блоків питань в доктрині господарського права. Цій тематиці були присвячені роботи О. М. Вінник, В. В. Гущина, О. В. Кологойди, А. В. Майфата, К. В. Масляєвої, В. В. Овчиннікова, К. М. Татаринцева, В. А. Трапезнікова, І. З. Фархутдінова та інших вчених. Особливу увагу зазначені вчені приділяли питанням класифікації суб'єктів фінансового ринку відповідно до їх ролі та функцій на ньому, особливостей правового статусу суб'єктів господарювання, що надають певні види фінансових послуг (банківські, страхові, пенсійного забезпечення, управління активами та ін.) тощо. При групуванні суб'єктів фінансового ринку ними враховувалися правові характеристики та вимоги до діяльності останніх, що висуваються законодавством з метою реалізації ними функціонального призначення.

Ринок в економічному розумінні є складним утворенням, що, з одного боку, представляє собою сферу обміну, сукупність процесів купівлі-продажу, які здійснюють збалансування за рахунок

цін, а з іншого – забезпечує зв'язок між виробництвом і споживанням, безперервність процесу відтворення, його цілісність [2; с. 148]. Остання властивість ринку пояснюється тим, що будучи складовою загальної системи суспільного відтворення, він знаходиться у фазі обміну між споживанням та розподілом, якому передує виробництво [3; с. 24].

Діяльність ринку фінансових послуг насамперед опосередковується зв'язком основних сторін, пов'язаних протилежним інтересом - контрінтересом. У класичному економічному розумінні йдеться про покупця та продавця, а в контексті досліджуваного ринку такими сторонами виступають власник фінансових ресурсів, який постачає їх на ринок послуг фінансового характеру, та особа, що їх потребує для задоволення певних потреб (особистих або господарських).

Особливістю ринку фінансових послуг є те, що зазначені суб'єкти можуть вступати у правовідносини безпосередньо один з одним, а можуть реалізувати свій взаємний інтерес із залученням інших суб'єктів господарювання – фінансових посередників, які акумулюючи тимчасово вільні фінансові активи власників, перерозподіляють їх під час надання фінансових послуг. За участі останніх складається широкий спектр правовідносин, в яких вони виконують різного характеру обов'язки як щодо інвесторів, так і споживачів фінансових послуг: довірчого управління фінансових активів, залучення та надання коштів у позику, страхування, емісії та обслуговування платіжних карток, переказу грошових коштів та ін.

Законом фінансові послуги визначаються як операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, а у випадках, передбачених законодавством, і за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів, з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів.

Із вказаного нормативного положення випливає, що фінансова установа може надавати фінансові послуги за рахунок: (а) власних коштів; (б) за рахунок коштів третіх осіб, у чиїх інтересах здійснюється така послуга; (в) за рахунок залучених від ін-

ших осіб коштів, а також (г) шляхом поєднання зазначених фінансових джерел.

Фінансові установи, що надають фінансові та інші пов'язані з ними послуги, відносяться законом до фінансових посередників в межах ринків фінансових послуг (далі – РФП). Така діяльність може бути охарактеризована як «сервісна», допоміжна чи обслуговуюча для інвесторів та осіб, які отримують грошові кошти – реципієнтів (в тому числі споживачів), оскільки першим вона допомагає диверсифікувати та ефективно вкласти наявні активи, а другим – отримати їх для особистих потреб чи потреб господарської діяльності. Посередницька сутність такої діяльності фінансових установ створює підстави для їх віднесення до системи інфраструктури фінансового ринку.

З позицій загальноекономічних підходів до визначення категорії «інфраструктура» найбільш вдалим з точки зору комплексності та багатоманітності, на нашу думку, є поняття В. Х. Трибушної, яка зазначає, що інфраструктура в ринковій економіці являє собою специфічну систему (підсистему) взаємопов'язаних інститутів, цільовою функцією яких є створення загальних умов для функціонування економічних суб'єктів на різних ринках [4; с. 86]. Іншими словами, сутність інфраструктурного забезпечення полягає у створенні умов для ефективного функціонування галузей та сегментів національної економіки, з одного боку, та у сприянні діяльності різних суб'єктів господарювання, які здійснюють діяльність в межах певної суспільно-економічної системи, в тому числі ринку фінансових послуг, з другого.

У той же час необхідно звернути увагу, що фінансова установа надаючи фінансові послуги, часто здійснює операції з фінансовими активами за рахунок не тільки залучених коштів, а одночасно поєднує їх з розміщенням власних коштів, що прямо передбачено ст.1 Закону. Фінансові установи, які надають фінансові послуги за рахунок (а) фінансових активів інших осіб (тих, у чиїх інтересах здійснюється фінансова послуга, або третіх осіб) та (б) власних фінансових активів, належать до суб'єктів інвестиційної діяльності на ринку фінансових послуг, які, з економічної точки зору, виступають постачальниками грошових коштів. На ринку

фінансових послуг інвестори поділяються на 1) індивідуальних (первісні власники інвестиційних ресурсів) та 2) колективних, до яких належать й фінансові посередники, що використовують для надання фінансової послуги й власні фінансові активи. Друга група фінансових посередників виконує на ринку фінансових послуг одночасно інвестиційну та інфраструктурну функції, а їх діяльність носить спеціальний, дуальний характер, що виокремлює їх з-поміж інших фінансових посередників. Зазначимо, що О. В. Кологойда відстоює аналогічну позиції, досліджуючи суб'єктний склад відносин в межах фондового ринку [5; с. 112].

Отже, серед фінансових установ слід виділити дві основні групи залежно від тих функцій, які вони виконують на фінансовому ринку: 1) фінансові посередники, які водночас виступають й інвесторами фінансових активів, та діяльність яких водночас носить інвестиційний та інфраструктурний характер; 2) фінансові посередники, які на ринку фінансових послуг виконують допоміжні функції, пов'язані з обслуговуванням руху фінансових активів під час їх акумуляції та перерозподілу у ході надання фінансових послуг (торговці цінними паперами, валютні біржі, депозитарії та клірингові установи, та ін.).

Від них слід відмежовувати інших суб'єктів господарювання (юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців), які входять до інфраструктури фінансового ринку, але не мають статусу фінансових установ. Вони надають такі посередницькі послуги, як консультативні, експертно-інформаційні, послуги, що пов'язані з підготовкою, укладенням та виконанням (супроводження) договорів про надання фінансових послуг і таке інше.

У науковій літературі фінансові посередники РФП в особі фінансових установ найчастіше визначаються як спеціальні суб'єкти господарювання із виключною правоздатністю, що зумовлено значними публічно-господарськими обмеженнями до їх діяльності. Під спеціальним суб'єктом, за класифікацією, що склалася в теорії права, розуміється будь-яка індивідуальна або колективна особа, якій нормами інституту галузі права встановлений конкретний та детальний обсяг її здатності володіти правами та обов'язками та своїми діями набувати їх в правовідносинах

певного виду [6; с. 144]. У зв'язку із цим, О. П. Подцерковний, вказуючи на обмежувальний характер вимог, що висуваються до діяльності з надання фінансових послуг, виділяв обмеження організаційно-корпоративного, кадрового, капіталоутворювального, платіжно-забезпечувального, контрольно-наглядового, функціонального, технічного, звітно-бухгалтерського, конкурентного та іншого характеру [7; с. 487]. Вважаємо, що хоча зазначені групи обмежень охоплюють широке коло вимог, що висуваються як до правового статусу суб'єктів РФП, так і до їх діяльності, але з метою їх системного аналізу потребують певного уточнення та більш глибокого дослідження. Системний аналіз обмежень господарської діяльності, за слушною думкою Стася Е. П., дозволить не лише підвищити вимоги до державного регулювання економіки, але й з'ясувати елементи зайвого публічно-правового впливу, досягти балансу приватних та публічних інтересів у цій сфері [8; с. 474].

Аналіз законодавства України, що регулює питання організації діяльності та функціонування фінансових установ та узагальнення результатів наукових досліджень з цієї тематики, дає підстави для виділення двох основних груп економіко-правових вимог до фінансових установ, як суб'єктів РФП, основні і додаткові.

Основні вимоги – це закріплені в нормативно-правових актах імперативні приписи щодо правового статусу фінансових установ, які відбивають виключний характер їх господарської правосуб'єктності. Вони висуваються чинним законодавством як обов'язкові для дотримання на етапі створення та початку діяльності фінансової установи як фінансового посередника. До них відносяться вимоги до: (а) організаційно-правової форми, (б) реєстраційні та (в) ліцензійні;

Додаткові вимоги – це встановлені нормативно-правовими актами приписи обмежувального характеру, що висуваються до діяльності фінансових установ під час надання ними фінансових послуг. Вони пред'являються до діяльності суб'єкта господарювання у зв'язку із отримання ним статусу фінансової установи та мають дотримуватися ним під час надання фінансових послуг.

Наголошуємо, що такі вимоги не можна визначити як факультативні, незважаючи на їх похідний характер. Поряд з основними вимогами дотримання додаткових вимог також є обов'язковою умовою функціонування професійних посередників на фінансовому ринку, хоча порівняно з основними, вони не носять установчого характеру.

Основні вимоги до фінансових установ. Як слушно зазначає В. С. Щербина, основною, визначальною ознакою, що характеризує правовий статус суб'єкта господарського права є його господарська правосуб'єктність [9; с. 7]. В науці господарського права ця категорія характеризується як визнана державою за певним суб'єктом господарських відносин можливість бути суб'єктом права (мати і здійснювати господарські права та обов'язки, відповідати за їх належне виконання і мати юридичну можливість захищати свої права та законні інтереси від можливих порушень) [10; с. 96].

Вимоги до господарської правосуб'єктності фінансових установ є основоположними для можливості надання ними фінансових послуг, а їх недотримання унеможливорює діяльність їх як фінансових установ.

Вимоги до організаційно-правової форми фінансових установ імперативно визначаються в спеціальному законодавстві, і належать до гарантій ефективного виконання покладених на них функцій в межах не тільки ринку фінансових послуг, а й фінансової системи в цілому. Аналіз нормативно-правових положень, які містять вимоги до організаційно-правових форм фінансових установ, дає підстави стверджувати, що останні можуть бути корпоративного, унітарного та кооперативного типу.

Фінансові установи *корпоративного типу* створюються у формі господарського товариства, яке відповідно до ст. 1 Закону України «Про господарські товариства» від 19.09.1991 № 1576-ХІІ (з наст. змін. і доповн.) є юридичною особою, статутний (складений) капітал якої поділений на частки між учасниками. Господарськими товариствами визнаються підприємства, установи, організації, створені на засадах угоди юридичними особами і громадянами шляхом об'єднання їх майна та підприємницької діяльності з метою одержання прибутку.

Так, страхові компанії можуть створюватися у формі акціонерних, повних, командитних товариств або товариств з додатковою відповідальністю; банки – у формі публічного акціонерного товариства; компанії з управління активами – у формі акціонерного товариства або товариства з обмеженою відповідальністю; довірчі товариства – у формі товариств з додатковою відповідальністю; ломбарди - у формі повних товариств та ін.

Фінансові установи *унітарного типу* створюються засновником без поділу статутного фонду на частки (паї). До них відносяться недержавні пенсійні фонди та лізингові компанії.

Фінансові установи *кооперативного типу* створюються на основі добровільного об'єднання на основі членства для здійснення діяльності, спрямованої на задоволення потреб на засадах самоврядування, зокрема кооперативні банки та кредитні спілки.

Виникнення у правовому полі нового суб'єкта вимагає його легітимації шляхом проходження процедури *державної реєстрації*. Сама по собі державна реєстрація є «універсальною» стадією створення будь-якої юридичної особи незалежно від встановленого законом способу її виникнення [11; с. 153] та сфери, у якій вона в подальшому реалізовуватиме свою правосуб'єктність.

Для фінансових установ порядок створення має спеціальний характер, що пов'язано із додатковими вимогами до їх реєстрації порівняно з іншими юридичними особами. Крім набуття правового статусу юридичної особи згідно з вимогами Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» від 15.05.2003 № 755-IV, вони мають пройти державну реєстрацію як фінансові установи згідно з положеннями Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг». Так, відповідно до ст. 7 цього Закону юридична особа, яка має намір надавати фінансові послуги, зобов'язана звернутися до відповідного органу державного регулювання ринків фінансових послуг протягом тридцяти календарних днів з дати державної реєстрації для включення її до державного реєстру фінансових установ. Державний реєстр фінансових установ ведеться на підставі Положення про державний реєстр фінансових установ, затвердженого Розпорядженням Державної комісії

з регулювання ринків фінансових послуг від 28.08.2003 № 41 (у редакції розпорядження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг від 05.03.2015 року № 432).

Для юридичних осіб-заявників з метою отримання статусу фінансової установи встановлено численні вимоги. Зокрема, вже на цьому етапі встановлено обов'язок визначити в установчих документах заявника вичерпний перелік видів фінансових послуг, які буде надавати заявник як виключний вид його діяльності з урахуванням вимог законодавства, у тому числі з урахуванням обмежень щодо суміщення окремих видів фінансових послуг. Реєстраційні вимоги для фінансових установ стосуються також наявності у заявника внутрішнього документа, що регламентує порядок надання фінансових послуг, та примірних договорів зі споживачами фінансових послуг; наявності системи бухгалтерського обліку, облікової і реєструючої систем, які мають відповідати вимогам законодавства; формування у встановленому законом розмірі статутного (складеного, пайового) капіталу грошовими коштами; відповідності керівника і головного бухгалтера заявника професійним вимогам; виконанням вимог до приміщення та комп'ютерної техніки.

Звертає на себе увагу той факт, що вказане Положення поряд з загальними вимогами реєстрації юридичної особи як фінансової установи містить спеціальні вимоги до таких видів фінансових установ як ломбард, кредитна спілка, кредитна установа (крім кредитної спілки), фінансова компанія та недержавний пенсійний фонд (Розділи УШ – ХІІ). Так, ломбарди, загальні вимоги до діяльності яких врегульовані Положенням про порядок надання фінансових послуг ломбардами, затвердженого Розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 26.04.2005р. № 3981, додатково повинні відповідати таким вимогам: 1) мати на останній день місяця, що передує поданню заяви, власний капітал у розмірі не менше 200 тисяч гривень; 2) мати приміщення (на правах власності або користування) площею не менше ніж 5 квадратних метрів, призначене для надання фінансових послуг та супутніх послуг і спеціального місця зберігання заставленого майна.

До кредитної спілки, загальні вимоги до діяльності якої врегульовані Законом України «Про кредитні спілки» від 20.12.2001р. №2908-III додатково висуваються вимоги щодо: необхідності сплати вступного та обов'язкового пайового внеску всіма засновниками (членами) кредитної спілки на момент подання заяви про реєстрацію як фінансової установи; обов'язку мати окреме приміщення з обмеженим доступом та сейф для зберігання грошей (грошових коштів) і документів, що унеможливує їх викрадення (пошкодження); необхідності подання додатково засвідченої підписом керівника та печаткою кредитної спілки довідки про склад органів управління кредитної спілки, у якій зазначаються щодо кожної особи прізвище, ім'я та по батькові, дані паспорта або документа, який його замінює (із зазначенням серії, номера, ким і коли виданий), посада та освіта, відомості щодо наявності (відсутності) непогашеної судимості та інші.

Спеціальний порядок реєстрації банків передбачений Положенням про порядок реєстрації та ліцензування банків, відкриття відокремлених підрозділів затвердженого Постановою Правління Національного Банку України від 08.09.2011 № 306. Так, юридична особа, яка має намір здійснювати банківську діяльність, протягом тижня після внесення державним реєстратором відповідного запису до Єдиного державного реєстру надсилає НБУ повідомлення про державну реєстрацію юридичної особи, який вносить відомості про юридичну особу до Державного реєстру банків одночасно з прийняттям рішення про надання банківської ліцензії.

Як влучно зазначає В. С. Щербина, державна реєстрація суб'єктів господарювання є формальним (зовнішнім) вираженням приватно-публічного характеру підприємницької діяльності. При цьому публічний організаційний ефект підсилюється необхідністю ліцензувати господарську діяльність у встановлених законом випадках [9; с.42]. Отже, вимога державної реєстрації юридичної особи як фінансової установи є передумовою здійснення останньою господарської діяльності та здатності реалізовувати господарську правосуб'єктність, набуваючи права учасників господарських правовідносин.

Третім видом основних вимог до фінансових установ є ліцензійні вимоги, що пов'язано із необхідністю отримання ліцен-

зії для початку та здійснення окремих фінансових послуг. Закон «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» встановлює, що у випадках встановлених законодавством, надання певних фінансових послуг потребує ліцензування, фінансова установа має право на здійснення таких послуг лише після отримання відповідних ліцензій (ч. 2 ст. 7).

Законом України «Про ліцензування видів господарської діяльності» від 02.03.2015 № 222-VIII визначено основні складові ліцензійних вимог, які обумовлюються особливостями здійснення певного виду господарської діяльності. До них належать: 1) вичерпний перелік документів, що підтверджують відповідність суб'єкта господарювання вимогам ліцензійних умов; 2) кадрові вимоги щодо: мінімальної кількості працівників за окремими посадами; даних про наявність трудових договорів з усіма найманими працівниками; 3) організаційні вимоги, серед яких: зберігання протягом дії ліцензії документів, копії яких подавалися органу ліцензування відповідно до вимог цього Закону; подання передбаченої законом звітності та інші; 4) технологічні вимоги щодо наявності певної матеріально-технічної бази разом з даними, що дають можливість її ідентифікувати; 5) спеціальні вимоги, передбачені законом, стосовно: обмеження щодо суміщення здійснення видів господарської діяльності; розміру статутного капіталу тощо.

Різноманітність послуг з фінансовими активами зумовила відсутність єдиних ліцензійних умов до фінансових установ. Вони встановлені у чинному законодавстві до окремих суб'єктів фінансових послуг та/або певних видів діяльності на цьому ринку. Наприклад, Ліцензійні умови провадження діяльності з надання фінансових кредитів за рахунок залучених коштів кредитними установами затверджені Розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг від 18.10.2005 № 4802.

Підводячи підсумки аналізу основних економіко-правових вимог, що висуваються до фінансових установ зазначимо, що вони стосуються правового статусу та організаційної основи діяльності вказаних суб'єктів господарювання.

Однак і поточна діяльність фінансових установ з надання фінансових послуг також регламентована чинним законодавством

України з встановленням до неї низки вимог. Їх особливість з правової точки зору пов'язана з тим, що вони висуваються у зв'язку з отриманням фінансовим посередником статусу фінансової установи та, по суті, становлять собою сукупність її обов'язків, яких має дотримуватися фінансовий посередник у ході здійснення господарської діяльності.

Аналіз чинного законодавства дає можливість встановити такі групи *додаткових вимог до фінансових установ* щодо: (а) обліку та звітності; (б) проведення аудиту; (в) здійснення фінансового моніторингу; (г) управління ризиками; (д) інформаційного забезпечення.

Фінансова установа зобов'язана вести *облік* своїх операцій та надавати *звітність* відповідно до вимог законів та нормативно-правових актів державних органів з питань регулювання діяльності фінансових установ та ринків фінансових послуг. Так, Закон України «Про банки та банківську діяльність» від 07.12.2000 № 2121-III передбачає особливості звітності банків, зокрема НБУ має право в окремих випадках вимагати подання разової та тимчасової звітності від банків та банківських груп; банк зобов'язаний протягом місяця, наступного за звітним періодом, розповсюджувати на веб-сайті банку, а також розміщувати у приміщеннях банку, до яких мають доступ клієнти, у тому числі вкладники, квартальний баланс, звіт про фінансові результати банку та примітки до звітів, перелік яких визначається НБУ та інші (ст. 69).

Такі фінансові установи, як банки, довірчі товариства, валютні та фондові біржі, інвестиційні фонди, кредитні спілки, недержавні пенсійні фонди, страхові компанії зобов'язані не пізніше 1 червня наступного за звітним року оприлюднити річну фінансову звітність та консолідовану звітність шляхом публікації у періодичних виданнях або розповсюдження її у вигляді окремих друкованих видань.

Чинним законодавством встановлені додаткові порівняно з іншими юридичними особами вимоги *проведення аудиту* фінансових установ. Він може проводитися аудиторськими фірмами або аудиторами, які мають відповідний сертифікат, не мають вза-

смовідносин щодо права власності з фінансовою установою, діяльність якої перевіряється, не мають заборгованості перед цією установою або іншого конфлікту інтересів (зовнішній аудит). Вищим органом управління фінансової установи створюється структурний підрозділ або призначається окрема особа для проведення внутрішнього аудиту.

Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 09.07.2003 № 1057-IV передбачена необхідність проведення планових аудиторських перевірок діяльності пенсійних фондів, адміністраторів, компаній з управління активами, зберігачів, страхових організацій та банків, що надають послуги у сфері недержавного пенсійного забезпечення, не рідше ніж один раз на рік за рахунок юридичних осіб, що перевіряються (ст. 5). Результати аудиторських перевірок підлягають опублікуванню в порядку, визначеному цим Законом

Відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 14.10.2014 № 1702-VII фінансові установи належать до суб'єктів первинного *фінансового моніторингу* (ст. 5). Тому вони зобов'язані запровадити систему фінансового моніторингу в порядку, встановленому Положенням про здійснення фінансового моніторингу суб'єктами первинного фінансового моніторингу, державне регулювання та нагляд за діяльністю яких здійснює Міністерство юстиції України, затвердженому Наказом Міністерства юстиції України від 18.06.2015 № 999/5. Ведення фінансового моніторингу зобов'язує фінансову установу стати на облік у спеціально уповноваженому органі в порядку, визначеному НБУ, прийняти локальний нормативно-правовий акт з цього питання, призначити відповідального працівника або утворити структурний підрозділ з фінансового моніторингу. Вимоги до фінансового моніторингу вимагають при проведенні фінансових операцій здійснювати ідентифікацію, верифікацію та вивчення клієнта, проводити оцінку ризику цього клієнта з урахуванням критеріїв ризику, виявлення фінансових операцій, які підлягають обов'язковому та внутрішньому фінансовому моніторингу та ін.

Складовою будь-якої діяльності на ринку фінансових послуг є ризик, оскільки саме цій діяльності властиві високий рівень залежності прийняття управлінських рішень від впливу значної кількості факторів та дій контрагентів, котрі важко передбачити з необхідною точністю. Саме з невизначеністю, або з імовірнісними процесами, зумовленими важкістю точного передбачення перебігу подій у майбутньому, як правило, пов'язується виникнення ризику [12; с.9]. У теорії ризик найчастіше розглядають як можливість відхилення кінцевого результату від запланованого, кількісно оцінену можливість невідповідності очікуванням економічних параметрів функціонування об'єкта, і визнають невід'ємною складовою всіх аспектів соціально-економічного буття і властивий будь-якій сфері поширення фінансових відносин. Поява ризику спричиняється відсутністю достатньо повної інформації про подію чи явище та неможливістю прогнозувати розвиток подій. Слід погодитися з тим, що можна приймати рішення та запроваджувати дії, які спрямовані на зменшення ризику, але позбутися його неможливо [13; с. 31].

З метою зменшення ризиків під час діяльності з надання фінансових послуг фінансові установи повинні здійснювати також регулювання та управління ризиками, що являє собою постійний процес, а саме певну послідовність дій (етапи) у його здійсненні: визначення (виявлення) ризиків, їх оцінку (вимірювання), моніторинг, контроль, передбачення і нейтралізацію негативних фінансових наслідків, пов'язаних з їх ідентифікацією, оцінкою, профілактикою і мінімізацією.

Оцінювання ризиків клієнтів суб'єктом первинного фінансового моніторингу здійснюється за відповідними критеріями, зокрема за типом клієнта, географічним розташуванням держави реєстрації клієнта або установи, через яку він здійснює передачу (отримання) активів, і видом товарів, послуг, які клієнт отримує від суб'єкта первинного фінансового моніторингу. Суб'єкт первинного фінансового моніторингу зобов'язаний також здійснювати переоцінку ризиків клієнтів, з якими встановлені ділові відносини, а також в інших випадках, встановлених законодавством, не рідше ніж один раз на рік з метою її підтримання в актуальному

стані та документувати результати оцінки чи переоцінки ризиків (ст. 11 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення»).

Здійснення діяльності з фінансовими активами, в тому числі залученими і які належать іншим особам, зумовлює встановлення до фінансових установ *вимог інформаційного характеру*, зокрема, а) фінансовим установам забороняється поширювати у будь-якій формі рекламу та іншу інформацію, що містить неправдиві відомості про їх діяльність у сфері фінансових послуг; б) фінансові установи повинні дотримуватися вимог розкриття інформації, що містяться у ст. 12-1 Закону «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», зокрема щодо розкриття фінансової та консолідованої звітності, звіту про корпоративне управління; звітні дані (інші, ніж фінансова та консолідована фінансова звітність), а також приписів Закону України «Про захист персональних даних» від 01.06.2010 № 2297-VI, як володільці персональних даних.

Нерівне становище на ринку фінансових послуг його учасників, перш за все, реципієнтів та фінансових установ, стало підставою для введення додаткових гарантів прав споживачів фінансових послуг шляхом визнання права доступу до інформації щодо діяльності фінансової установи, перелік якої міститься у ст. 12 Закону «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг».

Підводячи підсумок аналізу економіко-правових вимог до фінансових установ необхідно зазначити, що досліджувані суб'єкти господарювання забезпечують функціонування інфраструктури фінансової системи та фінансового ринку і належать в цілому до фінансових посередників. Серед них слід виокремлювати тих суб'єктів господарювання, які одночасно виконують ще й функції інвестора, у разі використання ними з метою надання фінансових послуг власних фінансових активів.

Особливості правового статусу фінансових установ, виключний характер їх господарської правоздатності, визначаються такими основними вимогами, які мають бути дотримані на етапі

утворення таких суб'єктів господарювання, як вимоги до організаційно-правової форми, ресстраційні та ліцензійні вимоги. Додаткові вимоги встановлені чинним законодавством до самої діяльності фінансових установ під час надання фінансових послуг (щодо обліку та звітності, щодо проведення аудиту, щодо проведення фінансового моніторингу, до управління ризиками, а також вимоги інформаційного характеру). Додаткові вимоги до фінансових установ спрямовані на забезпечення дотримання інтересів всіх учасників фінансового ринку, особливе значення серед яких мають забезпечення фінансової стабільності держави та дотримання інтересів споживачів фінансових послуг як потенційно найменш захищеної сторони на ринку фінансових послуг.

1. Коваленко Ю. М. *Фінансовий ринок і ринок фінансових послуг: сутність, сегменти, суб'єкти* / Ю. М. Коваленко // *Фінанси України*. – 2013. – № 1. – С. 101-112
2. *Основи економічної теорії: Підручник* / Чухно А.А., Єценко П.С., Климко Г.Н. та ін.; За ред. Чухно А.А. – К.: Вища шк., 2001. – 606 с.
3. Жилинский С. Э. *Предпринимательское право (правовая основа предпринимательской деятельности): Учебник для вузов. – 3-е изд., изм. и доп.* – М.: Изд-во НОРМА, 2000. – 625 с.
4. Трибушная В. Х. *Инновационная инфраструктура как необходимость поддержки наукоёмкого предпринимательства: технопарки и стратегическое управление: Монография. Ижевск, 2011. – 240 с.*
5. Кологойда О. В. *Господарсько-правове регулювання фондових відносин в Україні : монографія.* – К. : Видавництво Ліра-К, 2015. – 704 с.
6. Стреухов А.А. *Особенности специального субъекта права* / А.А. Стреухов // *Известия вузов. Правоведение.* – 2004. – 3. – С. 130-144.
7. *Господарське право : підручник* / О. П. Подцерковний, О. О. Квасницька, А. В. Смітюх [та ін.] ; за ред. О. П. Подцерковного. – Х. : Одиссей, 2010. – С. 487.
8. Стась Е. П. *Проблеми окремих публічно-господарських обмежень у страховій діяльності* / Е. П. Стась // *Актуальні проблеми держави і права.* – 2011. – Вип. 57. – С. 472-479.
9. Щербина В. С. *Суб'єкти господарського права : монографія* / В. С. Щербина. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 264 с.
10. *Господарське право : підручник* / Д. В. Задихайло, В. М. Пашков, Р. П. Бойчук та ін. ; за заг. ред. Д. В. Задихайла, В. М. Паškова. – Х. : Право, 2012. – 696 с.

11. *Цивільне право : підручник : у 2 т. / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, Т. І. Бегова та ін.; за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. – Х. : Право, 2011. – Т. 1. – 656 с.*
12. *Управління ризиками банків [Текст] : монографія у 2 томах. Т. 1: Управління ризиками базових банківських операцій / [А. О. Єніфанов, Т. А. Васильєва, С. М. Козьменко та ін.] / за ред. д-ра екон. наук, проф. А. О. Єніфанова і д-ра екон. наук, проф. Т. А. Васильєвої. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2012. – 283 с.*
13. *Десятнюк О. Дефініція ризику податкової системи / О. Десятнюк // Світ фінансів. – 2007. – №. 4 (13). – С. 24–34.*

Борисов І.В. Економіко-правові вимоги до фінансових установ як суб'єктів ринку фінансових послуг

В умовах активного реформування ринку фінансових послуг в Україні все ще без належного ступеню аналізу та обґрунтування залишаються економіко-правові вимоги до фінансових установ, які до них висуваються на рівні законодавства з метою покращення загальної ситуації на цьому ринку, підвищення рівня прозорості та прогнозованості його розвитку. Метою цієї статті є визначення та систематизація економіко-правових вимог до фінансових установ як одних з основних суб'єктів фінансового ринку України.

Автор доводить, що залежно від тих функцій, які виконують фінансові установи на ринку фінансових послуг, їх можна поділити на дві основні групи: 1) фінансові посередники, діяльність яких носить інвестиційний та інфраструктурний характер, оскільки водночас вони виступають й інвесторами фінансових активів, та 2) фінансові посередники, які виконують допоміжні функції (торговці цінними паперами, валютні біржі, депозитарії та клірингові установи, та ін.).

Особливості правового статусу фінансових установ, винятковий характер їх господарської правоздатності, визначаються тими вимогами, які повинні бути дотримані на етапі створення цих суб'єктів, зокрема, вимоги до їх організаційно-правової форми, реєстраційні і ліцензійні вимоги. До самої діяльності фінансових установ пред'являються додаткові вимоги, зокрема, щодо: обліку та звітності, інформації, проведення аудиту та фінансового моніторингу, управління ризиками тощо.

Теоретичну базу дослідження, на яку спирався автор обґрунтовуючи зроблені висновки, склали праці таких вчених як О. М. Вінник, В. В. Гушнін, О. В. Кологойда, А. В. Майфат, К. В. Масляєва, В. В. Овчинников, К. М. Татаринцева, В. А. Трапезніков, І. З. Фархутдінов, В. С. Щербина та інші вчені.

Ключові слова: ринок фінансових послуг; фінансова установа, фінансовий посередник; економіко-правові вимоги; організаційно-правова форма; ліцензійні вимоги; додаткові вимоги.

Борисов И. В. Экономико-правовые требования к финансовым учреждениям как к субъектам рынка финансовых услуг

Статья посвящена исследованию экономико-правовых требований, предъявляемых к финансовым учреждениям как к субъектам рынка финансовых услуг.

Анализ законодательства Украины, регулирующего вопросы организации деятельности и функционирования финансовых учреждений на рынке финансовых услуг, а также обобщение результатов научных исследований по этой тематике, дает основание автору прийти к следующим выводам:

1. В зависимости от функций, выполняемых финансовыми учреждениями на рынке финансовых услуг, они подразделяются на: 1) финансовых посредников, деятельность которых носит как инвестиционный, так и инфраструктурный характер, и 2) финансовых посредников, выполняющих, вспомогательные функции, связанные с обслуживанием движения финансовых активов при их аккумуляции и перераспределении.

В систему финансовых посредников не входят субъекты хозяйствования, не имеющие статуса финансовых учреждений, хотя они могут предоставлять отдельные посреднические услуги на финансовом рынке.

2. Выделить две основные группы экономико-правовых требований к финансовым учреждениям, как к субъектам рынка финансовых услуг: основные и дополнительные.

Основные требования - это закрепленные в нормативно-правовых актах императивные предписания относительно правового статуса финансовых учреждений, которые отражают исключительный характер их хозяйственной правосубъектности. К ним относятся требования к: (а) организационно-правовой форме финансового учреждения, (б) регистрационные и (в) лицензионные. Соблюдение этих требований является обязательным на этапах создания и начала деятельности финансового учреждения как финансового посредника.

Дополнительные требования - это установленные нормативно-правовыми актами предписания ограничительного характера, предъявляемые к деятельности финансовых учреждений при предоставлении ими финансовых услуг, в частности, это требования к учету и отчетности, к информационному обеспечению, к проведению аудита и финансового мониторинга, к управлению рисками и т.п. Несмотря на производный характер таких требований, их нельзя отнести к факультативным требованиям, их соблюдение является обязательным. Вместе с тем по сравнению с основными требованиями, они не носят учредительного характера.

Ключевые слова: рынок финансовых услуг; финансовое учреждение; финансовый посредник; экономико-правовые требования; организационно-правовая форма; лицензионные требования; дополнительные требования.

I. Borisov. Economic and Legal Requirements for Financial Institutions as Participants of the Financial Services Market

The article investigates the economic and legal requirements for financial institutions as participants of the financial services market.

The analysis of Ukrainian legislation, governing the establishment and operation of financial institutions in the financial services market, as well as the generalization of the results of scientific studies on this subject, allows making the following conclusions:

1. Depending on the functions performed by financial institutions in the financial services market, financial institutions can be divided into: 1) financial intermediaries whose activity is both investment and infrastructural in nature, 2) financial intermediaries performing auxiliary functions related to the movement of financial assets during their accumulation and redistribution.

The system of financial intermediation does not include business entities that do not have the status of financial institutions, although they may provide their own brokerage services in the financial market.

2. There are two main groups of economic and legal requirements for financial institutions as participants of the financial services market: basic and additional.

Basic requirements are enshrined in the mandatory provisions of numerous legal acts; those requirements are related to the legal status of financial institutions, and reflect the exceptional nature of their business legal capacity. Amongst those requirements there are: (a) the legal organizational form of the financial institutions, (b) registration, and (c) licensing. Compliance with these requirements is mandatory at the stages of creation and proceeding the financial activity of the financial institution as a financial intermediary.

Additional requirements are enshrined in legal acts as well, and constitute a set of restrictive provisions applicable to the activities of financial institutions in the course of providing financial services. Amongst those requirements there are, in particular, the requirement for accounting and reporting, for data support, for the auditing and financial monitoring, risk management, etc. Despite the derivative nature of those requirements, they cannot be deemed as optional requirements. Conversely, compliance with them is mandatory. However, compared with the basic requirements, they are not of a constituent character.

Keywords: financial services market; financial institution; financial intermediary; economic and legal requirements; organizational and legal form; licensing requirements; additional requirements.

Войцеховська Х.В.

ДОГОВІР ПРО СПІВРОБІТНИЦТВО З ВИПЛАТИ ГАРАНТОВАНИХ СУМ ВІДШКОДУВАНЬ ВКЛАДНИКАМ

УДК 347.45/.47

Останні кілька років, у зв'язку із складною економічною ситуацією в Україні, особливо активізувалась діяльність Фонду гарантування вкладів фізичних осіб з виплат вкладникам сум вкладів, що підлягають гарантуванню. Раніше мало хто з пересічних громадян чув про таку структуру, як Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, адже допоки банківський сектор працював більш-